

Bølgende moderskab

Moderskabslitteratur i 1970'erne og kanoniseringens tidsligheder

I omtrent det seneste årti har en bølge af litteratur, der beskæftiger sig indgående med moderskabet, ramt markedet, både inden for Danmarks grænser og på globalt plan. Dette har fået mange forskere til at tale om en decideret moderskabslitteratur, forstået som litteratur, der afbilder og diskuterer kulturelle forestillinger om og den reelle oplevelse af moderskabet fra moderens synspunkt, ofte men ikke nødvendigvis skrevet af forfattere, der selv er mødre. Populariteten af Olga Ravns *Mit arbejde* fra 2020 fremhæves af mange som bølgens brydningspunkt, men både før og efter Ravn har en lang række danske forfattere beskæftiget sig med moderskab og brugt fiktionen til at diskutere både de skønne og uskønne sider ved denne rolle og erfaring, samt fremstillet hvordan det opleves, når moderskabet ikke går, som man ville, eller når moderskabet slet ikke indfinder sig. "Moderskabslitteraturen" er dermed en kategori med en vis rummelighed, hvad angår indgangsvinkel til moderskabet som tematik. Maja Lucas' *Mor* (2016), Cecilie Linds *Mit barn* (2019), Dy Plambecks *Til min søster* (2019) og Josefine Klougarts *Alt dette kunne du få* (2021) er blot en håndfuld eksempler på den nylige litterære interesse i moderskab, som også har en pendant i en blomstrende "faderskabslitteratur", eksempelvis Rolf Sparre Johansens *Søvn* (2015) eller Luca Engberg Talamonas *Maskinerne slukkes og kroppen bliver fri* (2021).

Når denne moderskabslitteratur omtales af forfattere, anmeldere og kritikere, indgår der ofte en direkte reference til en bestemt række forfattere og værker fra 1970'erne som forgængere eller formødre til den nuværende bølges tekster. 1970'erne nævnes om og om igen som litteraturhistorisk præcedens for en nuværende genkomst af moderskabet som tematik, og det forstås dermed, at disse forfattere og denne række værker behandlede moderskab som tematik på en tilsvarende facon som den, der ses i en nuværende bølge af moderskabslitteratur. Kulturforsker Camilla Schwartz omtaler moderskabet som et motiv, der har "stået relativt uberørt hen siden Dea Trier Mørchs bestseller *Vinterbørn*" fra 1976 (s. 45). Journalist Michelle Arrouas nævner 1970'erne som et centralt årti, hvad angår moderskabslitteratur, og paraphraserer en udtalelse fra litteraturforsker Elisabeth Friis om, at "boommet i

moderskabslitteratur viser, hvor tungt tabuet ligger, og at den revolution, der fødtes og døde med Dea Trier Mørch og hendes forfatterkolleger i 1970'erne, stadig er nødvendig" (np.). Arrouras fremhæver også *Vinterbørn* som ur-tekst i dansk moderskabslitteratur, men nævner i samme åndedrag Vita Andersen, Tove Ditlevsen og Suzanne Brøgger som Mørchs forfatterkolleger i 1970'ernes bølge af moderskabslitteratur. Hertil kommer litteraturredaktør Lise Vandborg, der på Litteratusiden beskriver Mørch, Andersen og Ditlevsen som forfattere, der "satte ord på fødslen og på moderskabet i alt dets kompleksitet" i 1970'erne (2022, np.), og andetsteds på Litteratusiden deklarerer, at "Når forfattere som Hanne Højgaard Viemose, Kamilla Hega Holst, Maja Lucas og Dy Plambeck i deres seneste romaner punkterer den traditionelle moderrolle, er der en linje til de kvinder, der skildres af Vita Andersen, Tove Ditlevsen og Dea Trier Mørch" (2024, np.). Journalist Casper Hindse nævner i *Midtjyllands Avis* også Ditlevsen, Mørch og Andersen som forgængere til en nuværende bølge af moderskabslitteratur, og biblioteksformidler Nina Maria Horn Jensen italesætter direkte "70'ernes moderskabslitteratur" og nævner samme gruppe af forfattere som dens repræsentanter.

De ovennævnte eksempler, der genremæssigt strækker sig fra akademiske artikler gennem avisartikler til opslag på bibliotekshjemmesider, tydeliggør en generel tendens i den offentlige omtale af moderskabslitteratur som noget, der fandtes i særlig grad i 1970'erne hos en bestemt gruppe af kvindelige forfattere. Særligt Andersen, Brøgger, Ditlevsen og Mørch italesættes gentagne gange som repræsentanter for en moderskabslitteratur, der opstod og trivedes i 1970'erne, selvom deres værker, med undtagelse af *Vinterbørn*, sjældent nævnes med navn. Det er dermed ikke enkeltværker men derimod generelle forfatterskaber i 1970'erne, der positioneres som en slags præcedens og litteraturhistorisk kontekst for Ravn, Lucas og deres samtidige.

Denne positionering dannede i min læsning dog grundlag for en umiddelbar undren: Selvom *Vinterbørn* om nogen indgående beskriver både fødslen og moderkroppen, er det i mit kendskab til Ditlevsen, Brøgger og Andersen ikke moderskab, der træder frem som definerende tematik for deres romaner, selvbiografier og poesi. Herefter fulgte en nysgerrighed: Hvis vi læser og kategoriserer disse 1970'er-forfatters skrifter som moderskabslitteratur, er det så en læsning, der foretages ud fra nutidige perspektiver? Hvordan blev disse forfatters tekster egentlig modtaget og læst i deres samtid? Hvilken udvikling har deres tekster haft i dansk litteraturhistorie, og hvad kan det fortælle os om vores forhold til feministisk litteraturhistorie mere generelt?

Ved at undersøge samtidige modtagelser af de forfatterskaber, der med nutidige øjne kædes sammen under kategorien "moderskabslitteratur", eksemplificeret i et udvalg af deres hovedværker fra 1970'erne, åbner jeg i denne artikel for en bredere diskussion af kulturelle objekters forankring i tid samt den vedvarende genforhandling af vores kulturelle, litterære og feministiske historie. Med inspiration fra teorier om ikke-lineær tidslighed og transhistorisk litteraturanalyse argumenterer jeg for, at forfatterskaber og værker fra 1970'erne er blevet genfortolket, kategoriseret og kanoniseret som moderskabslitteratur. Tekster og forfatterskaber, som i 1970'erne ikke blev læst specifikt i lyset af moderskab, kanoniseres nu som de forgængere, der giver argumentet om en nutidig bølge af moderskabslitteratur mere legitimitet.

Denne slags kanondannelse, mener jeg, giver udtryk for et implicit ønske om sammenhængskraft mellem nutidens og datidens litteratur om og af kvinder, og den afspejler en mere generel hang til generationsopdeling og bølgemetaforik i feministisk historie. Denne organisering af litteraturhistorien skaber en overbevisende fortælling, men er ikke fuldt ud i stand til at repræsentere de måder, hvorpå litterære værker og andre kulturelle objekter kan have tidsligheder, der ikke er kronologiske eller ligetil at beskrive.

Min tilgang til den litterære tekst er dermed som et objekt, der interagerer med den bredere litteratur, og som til stadighed kan indgå i nye forbindelser og fortolkes på nye måder, selv årtier eller århundreder efter at forfatteren har sluppet den. I denne artikel går jeg ikke ind i nærlæsninger af de relevante tekster, men dykker i stedet ned i samtidens modtagelse som udtrykt i blandt andet avisanmeldelser, interviews og portrætter.

Jeg læser teksterne som kulturelle aktører, der kan sættes i nye forbindelser og danne nye meninger i samarbejde med læsere og omkringliggende tekster, materialer og medier. Hermed kan man sige, at jeg læner mig op ad principperne i *Actor-Network Theory* (ANT). Rita Felski har længe argumenteret for relevansen af Bruno Latours ANT inden for litteraturstudier, men for nylig har Beth Driscoll reanimeret dette synspunkt i bogen *What Readers Do* (2024) med en indgående analyse af læserens rolle og position i et netværk af bøger, kultur, sociale medier og så videre, hvor tråde, forbindelser og mening dannes og trækkes på tværs af tekster og medier. Disse komplekse netværk står i stedet for en forestillet isoleret dyade mellem læser og tekst, som ellers har været det primære billede på den typiske læser af litteratur. I denne artikel ser jeg dermed på de skiftende meninger og kontekster, der gennem tiden hægtes på litterære tekster og forfattere af læsere, anmeldere og andre, der kommer i kontakt med teksten, og som er med til at forme tekstens mening gennem skiftende kulturelle indstillinger til den.

I mit forsøg på at afdække hvordan 1970'er-teksterne blev modtaget i deres samtid, har jeg benyttet mig af det Kongelige Biblioteks digitaliserede avisarkiv på Mediestream. Ved hjælp af keyword-søgninger dannede jeg et korpus af omtale af forfatterskaberne og de relevante tekster inden for omtrent et år af deres udgivelse. Jeg har fokuseret på en række hovedværker udgivet i 1970'erne fra hver af de fire forfattere, der eksemplificeres i italesættelsen af moderskabslitteratur beskrevet ovenfor, og jeg har desuden haft øje for måden, hvorpå forfatterne selv fremgår som offentlige figurer og aktører. Forfatterskaberne og værkerne, der undersøges, er Dea Trier Mørch (*Vinterbørn*, 1976), Vita Andersen (*Tryghedsnarkomaner*, 1977; *Hold kæft og vær smuk*, 1978); Tove Ditlevsen (*Gift*, 1971; *Vilhelms værelse*, 1975; *Til en lille pige*, 1978) og Suzanne Brøgger (*Fri os fra kærligheden*, 1973; *Creme Fraiche*, 1978). Jeg inkluderede både nationale og lokale aviser, og min søgning var omfattende men ikke udtømmende. Derfor er mit ærinde heller ikke at argumentere for, at disse tekster aldrig er blevet omtalt eller anset som moderskabslitteratur før 2010'erne, men blot at undersøge, hvilke temaer der som oftest træder frem i den samtidige omtale, samt hvilke forbindelser der samtidigt og efterfølgende skabes til og fra teksterne.

Læsninger da og nu

I den samtidige modtagelse af Dea Trier Mørchs *Vinterbørn* er det ikke overraskende romanens eksplicitte beskrivelser af fødsel, der tager fokus. Langt de fleste anmeldelser og omtaler af romanen hæfter sig ved det nyskabende i de detaljerede beskrivelser af fødslen og fødselsgangen. I et portræt af Mørch fra 1977 pointerer hun selv, at "Alle kvinder, der har født, genkender jo noget i den" (Balslev). Denne tanke om romanens evne til at repræsentere fødslen bredt går igen i anmeldelser af romanen; i *Land og Folk* skrives i forbindelse med romanens udgivelse, at romanen "næsten udelukkende handler om graviditet og fødsel", og anmeldelsen understreger vigtigheden af romanens evne til at skildre og dermed italesætte fødslen i alle dens nuancer: "En fødsel kan ikke bare være en skøn og vidunderlig oplevelse, men også et mareridt" (Herløv Petersen).

I de fleste omtaler ved romanens udgivelse beskrives den altså som en fødselsroman, der er vigtig, fordi den repræsenterer noget, der ikke før har fået megen opmærksomhed, og fordi den kan være med til at starte en samtale blandt læserne. Nogle anmeldere antyder endda et didaktisk potentiale i romanen, særligt blandt mandlige læsere. Et citat fra Dagbladet Oslo i forbindelse med en annonce for romanen i *Berlingske Tidende* beskriver romanen som "en feministroman? Naturligvis. For menn, mest for menn til å lære av, finner den mannlige anmelder, men selvfølgelig fullt så meget for kvinder" ("Vita Andersen/Dea Trier Mørch"). I *Skive Folkeblad* er anmelderen mere kritisk overfor romanens ubøjelige fokus på fødslen; romanen "var måske lidt for kvindelig for den mandlige del af slægten" (H.B.).

Der kan derfor ikke herske tvivl om, at *Vinterbørn* både i 1970'ernes modtagelse og i nutidige læsninger må være en central tekst i dansk moderskabslitteratur. Noget anderledes er det dog med samtidige omtaler og anmeldelser af Andersen, Brøgger og Ditlevsen, som ellers af nutidige læsere og kritikere sættes i samme kasse som Mørch. Andersen udgav tre værker i 1970'erne: debuten *Tryghedsnarkomaner* (1977), novellesamlingen *Hold kæft og vær smuk* (1978) og digtsamlingen *Næste kærlighed eller Laila og de andre* (1978). I et portræt af Andersen i *Herning Folkeblad* i 1977 beskrives det, hvordan *Tryghedsnarkomaner* indeholder "deprimerende digte om at være kvinde", og at da bogen udkom, blev der "talt om en ny Tove Ditlevsen" (Bach). Netop disse to synspunkter går igen på tværs af en række nationale og lokale aviser, og de nævnes i næsten alle omtaler af Andersens forfatterskab i årene efter hendes debut i slut-1970'erne. Ifølge anmeldere og journalister drejer Andersens skrift sig centralt om netop det at være kvinde, særligt "i den såkaldte civiliserede verden specielt i storbyernes beton-rugekasser" ("Os der troede vi var klogere"). Den moderne tilværelse og særligt materialistisk forbrug positioneres som et af Andersens primære mål for kritik, men det pointeres gentagne gange, hvordan Andersen selv har "købt et smukt og kønt udseende [...] ved hjælp af smarte frisurer, make up og dyr[t] og lækkert tøj" (Dall).

Andersens fokus på forholdet mellem mødre og døtre i mange af novellerne i *Hold kæft og vær smuk* eller de digte i *Tryghedsnarkomaner*, der drejer sig om fertilitetsproblemer, abort og det drænende moderskabsarbejde, fremgår altså ikke som centrale emner i den samtidige omtale. En enkelt undtagelse er Annagrethe Skovs anmeldelse i *Frederiksborg Amts Avis*, hvori hun skriver, at *Hold kæft og vær smuk*

“begynder og slutter med et barns registrering af voksnes (mødres) totale afmagt overfor tilværelsen.” Udover denne ene omtale af Andersens optagethed af forholdet mellem børn og mødre, er det dog primært Andersens eget liv, udseende og status som debutant på den litterære scene, der fokuseres på. Omtalen af hende som “en ny Tove Ditlevsen” er sigende, da Ditlevsens eget privatliv i lignende grad blev udpenslet og positioneret som råmateriale, der dannede grundlag for hendes tekster.

Omtalen af Tove Ditlevsen i 1970’ernes aviser var massiv og gennemgik store ændringer igennem årtiet. Ditlevsen udgav tredje del af sine erindringer, *Gift*, i 1971 og blev straks anklaget af pressen for at udlevere både sin tidligere og nuværende mand. Brødrene til hendes første mand Ebbe Munk søgte endda Ditlevsen, hvilket blev dækket bredt i aviserne og blev en central detalje i mange anmeldelser og omtaler af bogen. I et læserbrev i *Berlingske Tidende* skriver Jannik Boberg-Ans, at “det er ligesom om Tove Ditlevsen også er flippet for meget ud til at vi gider læse mere om hende.” Efter digtsamlingen *Det runde værelse* (1973) og et par essaysamlinger udgav Ditlevsen *Vilhelms værelse* (1975); en udgivelse der blot smed mere brændsel på bålet om Ditlevsens hang til at udlevere sine mænd og dysfunktionelle kærlighedsforhold. I *Amtsavisen Randers* beskrives det, at *Vilhelms værelse* “er skånselsløs, mest mod hende selv, men også mod hendes tidligere ægtefælle” (“Skånselsløst”), og i *BT* beskrives den som “et inferno af en ægteskabsroman” (“Ditlevsens ny bog, et hekseværk af en roman”). Det er altså ægteskaberne og Ditlevsens eget kærlighedsliv, der står centralt i modtagelsen af disse tekster.

Ditlevsens omdømme i aviserne ændrede sig dog gevaldigt med hendes selvmord i 1976. Det meget omtalte begravelsesoptog på Vesterbro og efterfølgende udgivelse af efterladte digte *Til en lille pige* (1978) genoprettede et overvejende positivt syn på Ditlevsens skrift, og de fleste af anmeldelserne er overøsende rosende og fremstår næsten som mindeskrifter. I stedet for at grave sig ned i Ditlevsens private affærer og kritisere hende for selvudlevering dvæler anmeldelserne ofte ved digtene selv, og de indeholder lange citater næsten som hyldest til Ditlevsens egne ord. I *Lolland-Falsters Folketidende* nævnes det, hvordan Ditlevsen trak på egne erfaringer, men dette rammesættes som en gave til læserne fremfor en uretfærdig udlevering af hendes ægtemænd: “Dens tone er os så fortrolig, fordi Tove Ditlevsen så mange gange har gjort os den tjeneste tillidsfuldt at betro os sin smerte, sine glæder, sine angstfulde drømme og sin utrolige livserfaring” (watz). Mange anmeldere kalder hende ærlig og påtaler, hvordan digtsamlingen markerer Ditlevsens retur til pige-sindet. Udover en anmeldelse i *Berlingske Tidende*, hvori det kommenteres, at særligt digtet “Tidligt unddrog jeg mig –” handler om Ditlevsens forhold til sin egen mor og sit eget moderskab, nævnes moderskab eller omsorg som særlig tematik ingen steder. Digtsamlingen anses nærmere som en slags litterær mindestøtte og en genopretning af Ditlevsens omdømme som en af de vigtigste danske digtere i det 20. århundrede.

Ikke ulig omtalen af Ditlevsen i 1970’erne blev Suzanne Brøggers privatliv og status som fremtrædende person i dansk kulturliv blandet sammen med hendes forfatterskab i anmeldelser og andre omtaler. Fordi både *Fri os fra kærligheden* (1973) og *Crème Fraîche* (1978) trækker på Brøggers egne livserfaringer, er dette fokus på de mere slimede detaljer nok ikke så overraskende. Flere anmeldere kriti-

serer *Crème Fraîche* for at være Brøggers navlepilleri: Jens Kistrup kalder hende en “ekshibitionist” og bogen for et “ego trip”, mens Birgitte Grue beskriver bogen som Brøggers svageste, “svagest fordi den ofte er mere privat end personlig, fordi den tit giver mig en fornemmelse af at overvære noget, der ikke rigtig rager mig”, og næsten alle anmeldelser nævner sexscenerne med en detaljegrad, nogle nok kunne “forarges over [...], hvis man har den slags natur” (k.s.). Anmeldelserne handler altså i langt større grad om de detaljer af Brøggers privatliv, der lægges for dagen, end om bogens egentlige tematikker. Men *Crème Fraîche* beskæftiger sig da heller ikke meget med moderskabet, måske bortset fra Brøggers komplicerede forhold til sin egen mor.

Anderledes er det med Brøggers debut *Fri os fra kærligheden* fra 1973, som er en indgående kritik af kernefamilien og ægteskabet og derfor har meget til fælles med meget anden feministisk teori fra starten af 1970’erne, blandt andet Shulamith Firestone, som også nævnes flere gange i Brøggers bog. I anmeldelser og omtaler af *Fri os fra kærligheden* er der også mere fokus på Brøggers ideer end hendes sexliv. Klaus Rifbjerg anmeldte bogen i *Aktuelt*, og selvom han beskriver Brøggers omdømme i dansk kulturliv, dedikerer han også meget spaltepads til Brøggers feministiske kritik og syn på familien som institution. En lignende dybdegående interesse i Brøggers feminisme ses hos Toni Liversage i *Information*, mens Rolf Bagger ikke har meget til overs for Brøggers ideer og anklager hende for at være for optaget af sex.

Omtalen af Brøggers forfatterskab i 1970’erne lægger sig dermed i to primære spor: enten en optagethed af Brøggers udlægninger af sit privatliv og sexliv eller en interesse for den feministiske kritik, hun lægger for dagen, primært i *Fri os fra kærligheden*. Brøgger selv blev først mor i 1986, og det kan derfor virke overraskende, at disse tekster overhovedet kunne anses som moderskabslitteratur. Det nærmeste, vi kommer en egentlig omtale af moderskabet, ligger da også i en mere strukturel kritik af kernefamilien, fremfor de mere personlige og individuelle erfaringer med moderskabet, som vi typisk ser i nyere værker, der kategoriseres som moderskabslitteratur.

Er det retvisende, når litteraturkritikere og andre skribenter i 2020’erne omtaler Mørch, Andersen, Ditlevsen og Brøgger som “forfattere af 1970’ernes moderskabslitteratur” (Jensen)? Hvis man kigger på den samtidige modtagelse, får man et noget mudret svar. Selvom Mørch uden tvivl beskæftigede sig dybdegående med fødslen og moderskabet, i hvert fald i *Vinterbørn*, drejede Andersens, Ditlevsens og Brøggers tekster sig snarere om bredere feministiske tanker og ideer, selvom de enkelte gange berørte moderskabet som tematik. Ofte blev deres egne personlige erfaringer og status som fremstående kulturpersonligheder læst ind i deres tekster, men deres egne erfaringer med moderskab blev meget sjældent nævnt i den forbindelse. I kontrast står anmeldelser af *Mit arbejde*, *Mor*, *Mit barn* og anden nutidig moderskabslitteratur, hvor netop moderskabet som litterær tematik står helt centralt i anmeldelserne (se bl.a. Andersen Nexø, Garsdal, Rohr Gregersen, mv.). Efter at have undersøgt den samtidige modtagelse står det derfor endnu ikke helt klart, hvorfor netop disse tekster og forfatterskaber fra 1970’erne nu læses og kanoniseres som moderskabslitteratur, hvilket må siges at være en læsning, der foregår med nutidige øjne. Svaret må findes, mener jeg, i de forbindelser, der skabes på tværs af tid, mellem tekster og forfattere, og med bagudskuende blik på litteraturhistorien.

Inden for det sidste årti, i tråd med at moderskabslitteratur som egentlig litterær bølge er blevet italesat blandt danske forfattere og læsere, har der været en tilsvarende revitalisering og genopdagelse af 1970'ernes kvindelige forfatterskaber. Olga Ravn skrev forordet til en nyudgivelse af Vita Andersens *Tryghedsnarkomaner* og *Hold kæft og vær smuk* i 2014, og i 2017 udkom *Der bor en ung pige i mig, som ikke vil dø*, en kurateret samling af Tove Ditlevsens digte, udvalgt og med efterord af Ravn. I efterordet lægger Ravn vægt på de tråde, oplevelser og tanker, der forbinder hendes liv som mor og forfatter med Ditlevsens. Ravns status som forfatter, kulturfigur og på nogle måder frontfigur for dansk moderskabslitteratur filtreres dermed ind i både Andersens og Ditlevsens forfatterskaber, og man inviteres som læser til at kigge efter ligheder og sammenhænge i tematikkerne. Tilsvarende har Dy Plambeck skrevet forord til en udgivelse af Ditlevsens *Gift* i 2012, og der findes dermed et væld af direkte forbindelser mellem 1970'ernes og det 21. århundredes moderskabsforfattere.

I foråret 2024 udkom antologien *Moderelementet*, redigeret af en række danske forfattere og indeholdende uddrag af dansk litteratur, der specifikt betegnes som "moderskabslitteratur" i introduktionen (s. 11). Selvom antologiens tekster strækker sig fra 1895 til 2014, er 1970'erne stærkt repræsenteret; 11 ud af 32 tekstuddrag er dateret til 1970'erne. Her skabes altså ikke bare en konkret litteraturhistorie for moderskabet, men en litteraturhistorie hvor 1970'erne som litterær periode vejer tungt i forestillingen om, hvad dansk moderskabslitteratur er. Dea Trier Mørch, Tove Ditlevsen og Vita Andersen er alle tre inkluderet, og tekstbidderne præsenteres ukronologisk på en måde, hvormed tematikken fremfor tidsligheden sættes i fokus. Dermed gennemsyrrer 1970'er-teksterne moderskabslitteraturen, som den fremstilles i antologien, men indgår også som blot én del af en større, sammenfiltret litteraturhistorie. Disse nyere genudgivelser af ældre tekster er med til at skabe en ny kontekst for 1970'er-litteraturen, der gør den til moderskabslitteratur.

Tekster på tværs af tid

Når tekster fra 1970'erne (gen)læses i nutiden, er det svært at undgå at læse nutidige omstændigheder og populære tematikker ind i teksten. Den litteraturkritiske tradition har ofte fortalt os, at dette bør undgås, og teksten bør i stedet historiseres, altså læses udelukkende ud fra sin egen historiske kontekst. Det er til nogen grad det, jeg har foretaget mig i mine undersøgelser af samtidige avisomtaler af Mørch, Andersen, Ditlevsen og Brøgger. I senere år har der dog været en række fortalere for en slags *strategic presentism* eller transhistoricisme, hvormed tekster bevidst læses uden for deres egen tidslige kontekst.

I *Læsninger på Tværs* fra 2022 skriver Lars Handesten, Jon Helt Haarder og Camilla Schwartz om de mulige nye meninger, der åbenbarer sig, når man dropper den stringente historicisme: "gamle tekster taler ikke kun om gamle dage, nye ikke kun om nu, og hvis ikke tekster bliver brugt af stadig nye læsere i stadigt nye nuer, tier de, forsvinder og kan ikke rækkes videre til de næste" (s. 9). David Sweeney Coombs og Danielle Coriale pointerer, at vi i stedet for at insistere på historicisme kan se på, hvordan historien fortsat former nutiden: "Strategic presentism requires that we think of the past as something other than an object of knowledge that is

sealed off, separated from the present by the onrush of sequential time” (s. 87). Vi kan altså bevidst læse ældre tekster i nye kontekster og nye tekster i gamle. Når teksten på denne måde sættes i nyt lys, står det klart, at fortiden ikke er en kasse, hvis låg kan endegyldigt lukkes, men at den forsætter med at influere vores syn på nutiden.

Foruden læse- og analysestrategier, der går på tværs af tid, kan kulturelle objekter i sig selv have tidsligheder, der bryder med kronologisk tid, som vi typisk forestiller os den. Georgina Born beskriver i “Making Time”, hvordan et kulturelt objekt, såsom en skønlitterær tekst, kan have flere niveauer af tidslighed, der interagerer med hinanden. Udover narrativets interne tid findes også den tidslighed, der dannes af værkets protensioner og retentioner; de måder hvorpå værket kan række bagud eller forud i tid ved at referere til forgængere eller muliggøre efterfølgere. Dette afspejles også i tredje og fjerde tidslighed, som markerer henholdsvis genrens tid og metarytmik – modtagelig overfor bagudskuende omskrivning og kanonisering – samt historisk tid som sådan, der løfter sig fra det enkelte værks niveau.

Born beskriver dermed den interaktion, der finder sted mellem mennesker, kultur og det enkelte værk, hvoraf resultatet er, at forskellige slags tidsligheder kan opstå eller skrives frem. I eksemplet om moderskabslitteratur i henholdsvis 1970’erne og det 21. århundrede kan det siges, at der, når 1970’ernes litteratur beskrives som moderskabslitteratur, dannes en tidslig relation mellem disse to punkter i lineær historie. Nutidens moderskabslitteratur konstitueres som et svar på eller en genkomst af 1970’ernes moderskabslitteratur, en retention af en tidligere bølge, og tilsvarende positioneres 1970’ernes moderskabslitteratur som det, der muliggør en genkomst i det seneste årti, en protension mod en kommende bølge.

Dette spejler en slags bølgemetaforik eller generationstænkning, som også er genkendelig fra feminisme bredere set. Når vi taler om feminismens historie, struktureres den oftest i bølger, og selvom hver bølge defineres af sine egne kampe og sin egen tidslighed, er der også en klar kausalitet mellem bølgerne: Anden-bølge-feminismen i 1960’erne og 1970’erne banede vej for en tredje-bølge-feminisme, der både videreførte, men også gav modsvaret på en række kernesager og centrale spørgsmål. Når nutidige forfattere og læsere beskriver Mørch, Brøgger, Andersen, Ditlevsen og andre som 1970’ernes moderskabslitteratur, kan dette dermed ses i lyset af denne bølgebevægelse som et forsøg på at positionere disse forfatterskaber som definerende for en 1970’er-bølge af litterær interesse for moderskabet, der dermed skaber både præcedens og modspil til den nutidige bølge eller generation.

Forestillingen om bølger eller generationer inden for feminisme er dog blevet udfordret og kritiseret i senere år. Judith Roofs berømte essay “Generational Difficulties; or, The Fear of a Barren History” stillede allerede i 1997 spørgsmål ved generationsfiguren og pointerer, at den forhindrer os i at se bevægelser, der går i andre retninger end fremad i tid: “generation’s reproductive familial narrative assumes a linear, chronological time where the elements that come first appear to cause elements that come later. [...] the past produces the future as parents produce children” (s. 71).

Også Robyn Wiegman kritiserer feministisk generationstænkning og måden, hvorpå en reproduktionsmetafor giver os et sikkert og velkendt billede af feminismens historie, men forhindrer os i at se billedet i sin helhed. Wiegman trækker på

Joan Wallach Scotts argument om, at forestillingen om en sekventiel feministisk historie sikrer og fastsætter kvindeidentiteten over tid, men at denne model overser andre omstændigheder og historier: “This collectivizing history produces a notion of the past that can rescue ‘us’ from all kinds of anxieties about contingency and unknowing through its way of understanding feminism as a future-producing epistemology and politics” (Wiegman, 164).

Clare Hemmings har også været kritisk overfor den fremadskuende bølgegang i feminisme, og i *Why Stories Matter* pointerer hun, at når en tekst sammenstilles og læses med en anden, eksempelvis den måde hvorpå Judith Butlers *Gender Trouble* typisk læses sammen med Michel Foucaults tekster, kan man med et snuptag placere en tekst i en særlig tid og kontekst (Hemmings, 165). Dette skaber selvfølgelig interessante forbindelser, men kan også tendere mod en fastlåsning af teksten i en særlig tidslig og idémæssig ramme. Tilsvarende kan man, når man læser Mørch, Ditlevsen, Brøgger og Andersen sammen og i lyset af en nutidig moderskabslitteratur, lige pludselig læse dem som 1970’ernes tilsvarende moderskabslitteratur, men dette er blot én måde, hvorpå disse tekster kan læses.

Vi forventer af litteraturhistorien, at den har en sammenhæng, at den er medgørlig, og at den er til at forstå. Litteraturkritikeren Frank Kermode mener, at der er to strategier, der gør dette muligt: dannelsen af transhistoriske kanoner og opfindelsen af historiske perioder (s. 5). Læsningen af 1970’er-værkerne som moderskabslitteratur gør begge dele. Med de forbindelser, der drages frem mellem nutidige forfattere af moderskabslitteratur og forfattere, der skrev om kvindeliv i 1970’erne, skabes en kanon for moderskabslitteratur, der går på tværs af tid og har påvirkninger både frem og tilbage i tid. Desuden indrammes 1970’erne som en periode i dansk litteraturhistorie, hvor der skete noget helt særligt, hvad angår mødet mellem litteratur og moderskab. Ideen om en 1970’er-moderskabslitteratur, der svarer til og muliggør en nutidig bølge, giver form og forståelighed til en moderskabslitteratur, der fortsætter gennem tid og udvikler sig, men denne konceptualisering glider hen over den måde, hvorpå italesættelsen af 1970’er-litteraturen er en bevægelse, der sker bagud i tid og er en kanondannelse med retention fremfor protension.

Konklusion

Hvad skal der til, før en tekst kan blive genkendt som moderskabslitteratur? Er det retvisende at positionere Dea Trier Mørch, Vita Andersen, Tove Ditlevsen og Suzanne Brøgger som forfattere af moderskabslitteratur i 1970’erne, og er det først med vores nutidige læsebriller på, at vi kan se dette? Eller er dét at kalde deres tekster for moderskabslitteratur i virkeligheden en ønsketænkning sat i verden for at skabe og fastlåse en tidligere bølge, der kan give en nuværende bølge mere legitimitet og give litteraturhistorien en mere medgørlig form? Begge disse læsninger kan i princippet være korrekte. Hvorvidt en tekst passer ned i en kategori, vi har fundet på, kommer jo an på kategorien og øjnene der ser, og hvad der derfor kan dreje sig centralt om moderskab for én læser, handler måske om noget helt andet for en anden læser.

Mere interessant, i mine øjne, er de forbindelser, der skabes på tværs af tid, når tekster og forfattere sættes i forbindelse med hinanden, forbindelser jeg har forsøgt

at fremhæve i denne artikel. *Moderementets* redaktører udpeger en litteraturhistorie for moderskab, men de skaber den i samme øjeblik. Når Olga Ravn sammensætter Tove Ditlevsens digte på ny og kommenterer Ditlevsens forhold til husmødrenes livsomstændigheder og arbejde og sammenligner dem med sit eget liv for derefter at forfatte en af de mest centrale tekster i nyere dansk moderskabslitteratur, kan man som læser ikke lade være med at trække tråde mellem de to. Italesættelsen af 1970'ernes forfattere som grundlæggere af en "første bølge" af moderskabslitteratur trækker på en typisk feministisk model af bølger eller generationer for at give kontekst, men danner dermed også grundlaget for den nyere moderskabslitteratur. Disse bølgebevægelser kan fremhæve påvirkninger fra en historie til en nutid, men har ikke nødvendigvis blik for de bevægelser, der går i den modsatte retning. Det er her, at mere komplekse tidsligheder, såsom dem der foreslås af Born, kan hjælpe os til at se måderne, hvorpå tekster forudser og genkalder hinanden samt er i bevægelse på tværs af tid.

Andrea O'Reilly, grundlægger af feltet "Motherhood Studies", har pointeret, at "motherhood, it could be said, is the unfinished business of feminism" (s. 52). 2010'ernes og 2020'ernes bølge af moderskabslitteratur i Danmark må da også siges at påvise, at vi stadig gerne vil og måske fortsat behøver at diskutere moderskabsarbejdet og moderens rolle og vilkår i vores samfund. I denne artikel har jeg forsøgt at pege på de måder, hvorpå en sådan diskussion også former og definerer vores blik på litteraturhistorien. Med en italesættelse af moderskabslitteratur som noget, der ikke kun kan findes i det 21. århundrede, men som har rod i 1970'erne og måske endda går endnu længere tilbage i tiden, genskrives litteraturhistorien, og bestemte tematikker fremhæves over andre. Dette er ikke nødvendigvis fejllæsninger, men det er vigtigt at have øjne for måden, hvorpå tekster ikke er statiske eller entydige – når tekster og forfattere kommer i forbindelse med andre tekster, forfattere og læsere i en netværksdannelse, opstår nye meninger, om end disse kan camouflere sig som litteraturhistoriske fakta. Ved at læne os op ad bølgetænkningen, der er så typisk for feminisme, og ved at danne en transhistorisk kanon kan der skabes en orden i litteraturhistorien, som dog ikke altid er i stand til at vise os det fulde billede af de måder, hvorpå tekster rejser frem og tilbage og på tværs i tid.

Litteraturliste

- Andersen, Vita (2013): *Tryghedsnarkomaner og Hold kæft og vær smuk*, København: Samleren/Rosinante & Co.
- Andersen Nexø, Tue (2020): "Olga Ravn skriver smukt og rodet om arbejdet som mor", i *Information*, 4. september 2020.
- Arrouras, Michelle (2019): "Mødre har pludselig fået en stor plads i litteraturen. Og det er ikke på mommy blogger-måden", i *Zetland*, 12. september 2019.
- Bach, Inger (1977): "Jeg leder jo selv som en vild efter løsningen", i *Herning Folkeblad*, 3. maj 1977, s. 10.
- Bagger, Rolf (1973): "Vi kaster kærligheden bort i kvindens og frihedens navn", i *BT*, 12. december 1973, s. 13.
- Balslev, Kirsten (1977): "Det er så fantastisk at producere børn, at man ikke kan få nok", i *Vendsyssel Tidende*, 31. december 1977, s. 29.

- Boberg-Ans, Jannik (1971): "Frem med Vivi Bak", i *Berlingske Tidende*, 6. april 1971, s. 10.
- Born, Georgina (2015): "Making Time: Temporality, History, and the Cultural Object", i *New Literary History* 46.3, s. 361-386.
- Brøgger, Suzanne (1973): *Fri os fra kærligheden*, København: Forlaget Rhodos.
- Brøgger, Suzanne (1978): *Crème Fraîche*, København: Forlaget Rhodos.
- Coombs, David Sweeney og Danielle Coriale (2016): "V21 Forum on Strategic Presentism", i *Victorian Studies* 59.1, s. 87-89.
- Dall, Carsten (1978): "Hun blev en succes med make-up, frisurer og lækkert tøj", i *Jydske Tidende*, 11. juni 1978, s. 7.
- Ditlevsen, Tove (1971): *Gift*, København: Gyldendal.
- Ditlevsen, Tove (1975): *Vilhelms værelse*, København: Gyldendal.
- Ditlevsen, Tove (1978): *Til en lille pige*, København: Gyldendal.
- Ditlevsen, Tove (2017): *Der bor en ung pige i mig, som ikke vil dø. Digte i udvalg ved Olga Ravn*, København: Gyldendal.
- "Ditlevsens ny bog, et hekseværk af en roman" (1975): i *B.T.*, 5. september 1975, s. 9.
- Driscoll, Beth (2024): *What Readers Do: Aesthetic and Moral Practices of a Post-Digital Age*, London: Bloomsbury Academic.
- Duvå, Liv, Kirstine Refstrup, Ditte Holm Bro, Mia Degner og Julie Sten-Knudsen (red.) (2024): *Moderelementet*, København: Gutkind.
- Engberg Talamonas, Luca (2021): *Maskinerne slukkes og kroppen bliver fri*, København: Gladiator.
- Felski, Rita (2015): "Latour and Literary Studies", i *PMLA* 130.3, s. 737-742.
- Garsdal, Lise (2016): "Omsorgsudfordret mor tæsker på træer. Det er sjovt", i *Politiken*, 28. februar 2016.
- Grue, Birgitte (1978): "Tag Suzanne Brøgger på hvad som helst – bare ikke på ordet", i *Aktuelt*, 14. marts 1978, s. 2.
- Handesten, Lars, Jon Helt Haarder og Camilla Schwartz (2022): "Indledning: om kritik og kærlighed" i Handesten, Helt Haarder og Schwartz (red.): *Læsninger på tværs: Litteraturhistorie i praksis*, Hellerup: Forlaget SPRING, s. 7-16.
- H.B. (1978): "Monument over mormor", i *Skive Folkeblad*, 2. december 1978, s. 33.
- Hemmings, Clare (2011): *Why Stories Matter*, Durham: Duke University Press.
- Herløv Petersen, Arne (1976): "Hvilken fuldkommengjort kvindeverden!", i *Land og Folk*, 30. november 1976, s. 2.
- Hindse, Casper (2021): "Mødre har det (pludselig) ikke nemt i litteraturen", i *Midtjyllands Avis*, 27. marts 2021.
- Jensen, Nina Maria Horn (2024): "Mors Dag – Mødre i litteraturen", på bib.ballerup.dk, 4. juli 2024.
- Kermode, Frank (2003): "Kanon og periode", i *Passage* 45, s. 5-19.
- Kistrup, Jens (1978): "Jeg – en glædespige", i *Berlingske Tidende*, 14. marts 1978, s. 17.
- Klougart, Josefine (2021): *Alt dette kunne du få*, København: Gladiator.
- k.s. (1978): "Suzannes sexorama", i *Aarhus Stiftstidende*, 15. marts 1978, s. 21.
- Lind, Cecilie (2019): *Mit barn*, København: Gyldendal.
- Liversage, Toni (1973): "Fra kernefamilien til kernevåben", i *Information*, 27. september 1973, s. 4.
- Lucas, Maja (2016): *Mor. En historie om blodet*, København: C&K.
- McBean, Sam (2015): *Feminism's Queer Temporalities*, London: Routledge.
- Mørch, Dea Trier (1976): *Vinterbørn*, København: Gyldendal.
- O'Reilly, Andrea (2020): "Matricentric Feminism", i Lynn O'Brien Hallstein, Andrea O'Reilly, Melin-

- da Giles (red.): *The Routledge Companion to Motherhood*, Oxon og New York: Routledge. s. 51-60.
- “Os der troede vi var klogere” (1977) i *Kolding Folkeblad*, 30. april 1977, s. 20.
- Plambeck, Dy (2019): *Til min søster*, København: Gyldendal.
- Rifbjerg, Klaus (1973): “Kernevåben og kernefamilie”, i *Aktuelt*, 21. september 1973, s. 8.
- Rohr Gregersen, Martin (2019): “Smukt og ubærligt langdigt om det vidunderligste og skrækkeligste af alt”, i *Kristeligt Dagblad*, 21. september 2019.
- Roof, Judith (1997): “Generational Difficulties; or, The Fear of a Barren History”, i Devoney Looser, E. Ann Kaplan (red.): *Generations: Academic feminists in dialogue*, Minneapolis: Minnesota University Press, s. 69-87.
- Schwartz, Camilla (2021): “Fra voksenfobi til moderskab i dansk samtidslitteratur”, i *Passage* 85, s. 45-61.
- Skov, Annagrethe (1978): “Et liv på afbetaling”, i *Frederiksborg Amts Avis*, 24. oktober 1978, s. 9.
- “Skånselsløst” (1975): i *Amtsavisen Randers*, 23. september 1975, s. 2.
- Sparre Johansen, Rolf (2015): *Søvn*, Askeby: Kronstork.
- Vandborg, Lise (2022): “Litteraturens nye mødre”, på *Litteratursiden.dk*, 1. marts 2022.
- Vandborg, Lise (2024): “Stærke stemmer fra 70’erne”, på *Litteratursiden.dk*, 27. februar 2024.
- “Vita Andersen/Dea Trier Mørch” (1978): i *Berlingske Tidende*, 12. december 1978, s. 3.
- watz. (1978): “Den sidste lygte”, i *Lolland-Falsters Folketidende*, 3. oktober 1978, s. 10.
- Wiegman, Robyn (2004): “On Being in Time with Feminism”, i *MLQ: Modern Language Quarterly* 65.1, s. 161-176.